

تشیع در تونس: وضعیت شناسی تحلیلی تاریخی

8:36 PM Saturday, July 01, 2023

فصل نامه علمی معرفت شیعه ۲۴
سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۴۰۰

| ۱۳۳ |

تشیع در تونس؛ وضعیت شناسی تحلیلی تاریخی

رضا کاظمی راد^۱

چکیده

یکی از مهمترین کشورهای مسلمان شمال آفریقا، کشور تونس است. اسلام در این کشور سابقه ای طولانی و عمری به درازای بیش از هزار سال دارد. تونس جزو اولین کشورهای بود که اسلام بدان وارد شد. اگرچه اغلب جمعیت این کشور را اهل سنت تشکیل می دهند و غالباً مالکی مذهب هستند اما شیعیان نیز قریب به ده قرن است که در این کشور سکنی گزیده و زندگی می کنند. ساکنان اصلی تونس بربرها بوده اند که از محبان و دوستان اهل بیت (ع) به شمار می رفتند. در حقیقت دوستان اهل بیت (ع) در تونس را به سه دسته می توان تقسیم کرد: دسته ای از محبان اهل بیت (ع) که از قدیم در تونس می زیسته اند؛ نو شیعه ها (مستبصرین) و نیز اهل سنت دوستان اهل بیت (ع). تا پیش از انقلاب تونس در سال ۲۰۱۱، تشیع نمود چندانی در فضای فرهنگی، دینی و سیاسی تونس نداشت اما پس از انقلاب بود که فضا برای فعالیت شیعیان فراهم شد و توانستند مراکز و مؤسسات شیعی را به جهت نشر معارف شیعه راه اندازی کنند. آنچه این نوشتار در پی آن است نگاهی تاریخی و نیز تحلیلی از وضعیت امروز شیعیان در تونس است.

کلیدواژه‌ها: تونس، تشیع، شمال آفریقا، وضعیت شناسی

۱. پژوهشگر مطالعات اسلامی و دانش آموخته دکتری مطالعات تطبیقی ادیان، دانشگاه ادیان و مذاهب.
r.kazemirad1365@gmail.com

در شمال آفریقا و بر کرانه دریای مدیترانه کشوری به نام تونس، با مساحت ۱۶۳۶۱۰ کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۱۱ میلیون نفر قرار دارد. این کشور از غرب با الجزایر و از شرق و جنوب با لیبی هم مرز است. تونس به ۲۴ استان (یا ولایة) تقسیم شده و سه جزیره مهم نیز به نام های «زمبره»، «قرقنه» و «جربه» دارد. پایتخت این کشور شهر «تونس» است. تونس کشوری اسلامی البته با اقلیت قاطع اهل سنت به شمار می رود و شیعیان درصد کمی از جمعیت این کشور را تشکیل می دهند. تونس جزو اولین کشورهای آفریقایی است که پیروان اهل بیت (ع) بدان جا وارد شدند و تشیع دارای ریشه ای بیش از هزارساله در این سرزمین است و در برهه های مختلف تاریخی در صدر حوادث و رخدادهای تاریخی و دینی قرار داشته با این حال در خصوص شیعیان این کشور اطلاعات کمی در دسترس است و شناخت نازلی نسبت به شیعیان این کشور وجود دارد. در این نوشتار تلاش شده است تا به اجمال، نگاهی تاریخی، تحلیلی به تشیع و شیعیان در تونس انداخته شود. البته لازم است که پیش از پرداختن به تشیع، گذری هم به تاریخ کشور تونس و حوادث رخ داده برای این کشور به ویژه بعد از ورود اسلام به آن داشته باشیم.

برحسب نقل تواریخ معتبر، در قرون پیش از میلاد مسیح، تونس به وسیله فنیقی ها، کارتاژها و رومی ها اداره می شد. تسلط رومی ها بر تونس تا قرن پنجم بعد از میلاد ادامه داشت و در این تاریخ و اندالوسا و در قرن بعد دولت بیزانس، بر آن مسلط شدند. در قرن هفتم میلادی (قرن اول هجری) اعراب مسلمان هم زمان با بسط اسلام در سراسر آفریقای شمالی، این سرزمین را نیز ضمیمه خلافت خود ساختند. تسلط اعراب بر تونس با حدود نیم قرن جنگ

خونین با مردم محلی و دولت بیزانس به دست آمد.^۱ در سال ۶۹۸ م. اعراب به طور کامل بر تونس استیلا یافتند. از همان زمان شورش‌های مردم این سرزمین آغاز شد و تا قرن بعد ادامه یافت و خلفایی که تحت تسلط خلفای عرب، بنی‌امیه و سپس بنی‌عباس بودند در آن حکومتی را تشکیل دادند که به سلسله «مُهَلَبی» مشهورند. پس از مرگ آخرین پادشاه این سلسله، بار دیگر شورش‌ها آغاز شد. سرانجام هارون الرشید خلیفه وقت، «ابراهیم بن اغلب» را به امارت این ناحیه منصوب کرد. وی در سال ۸۰۰ م سلسله اغالبه را بنیان نهاد که بیش از یک قرن - تا ۹۰۹ میلادی - دوام یافت. در این دوران خلفای فاطمی که بعداً بر قسمت‌هایی از نواحی شمال آفریقا سلطه یافتند تونس را تحت تصرف خود درآوردند و خلفای دست‌نشانده خویش را در آنجا مستقر ساختند.

در سال ۱۰۵۰ م. یکی از خلفای تونس - که حکمران یکی از ایالات قلمرو فاطمی محسوب می‌شد - علیه فاطمیان شورش کرد، ولی فاطمیان قیام وی را سرکوب کردند، خود، حکومت تونس را به دست گرفتند و این سرزمین را به چند کشور کوچک تجزیه کردند. تا سال ۱۲۰۷ م. تونس وضع آشفته‌ای داشت. در این تاریخ سلسله حفصیون بنیان نهاده شد که بیش از سه قرن تا سال ۱۵۷۴ م. / ۹۸۱ ه. ق دوام یافت. در زمان این سلسله اقدامات اصلاحی فراوانی انجام گرفت. در اواخر سلسله حفصیون، تونس به حدی ضعیف شد که اسپانیا قصد تصرف آن را کرد، ولی ترکان عثمانی بر آنها پیشدستی کردند و خیرالدین باروسا شهر تونس را گرفت و پس از تحولاتی، بالاخره تونس به صورت یکی از ایالات تابعه دولت عثمانی درآمد. حکمرانان تونس تحت سلطه ترکان عثمانی، «پاشا» نامیده می‌شدند و زیر نفوذ دولت عثمانی بودند. از اواخر قرن هفدهم میلادی، سلطه عثمانی بر این سرزمین سست شد. در سال ۱۷۰۵ م. یکی از رهبران ترک نیروهای نظامی عثمانی در تونس به نام «حسین بن علی ترکی» منصب رهبری این کشور را به دست گرفت و بنیان‌گذار سلسله حسینی شد. در قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی، تونس رونق اقتصادی فراوانی یافت. از اوایل قرن نوزدهم، دخالت‌های دول اروپایی، به خصوص اسپانیا و فرانسه در امور دولت و کشور تونس تا حد زیادی بالا گرفت و خصوصاً دولت فرانسه با انعقاد قراردادهای مختلف، موجبات سلطه خود را بر آن فراهم آورد.

۱- احمدی فراهانی، علی، یادداشت: «اسلام و تشیع در تونس»، روزنامه جوان، ۱۶ مهر ۱۳۹۳

در سال ۱۸۸۱ م. فرانسه به تونس لشکر کشید و حاکم وقت تونس را که هنوز یکی از ایالات عثمانی بود مجبور به عقد قرارداد «باردو» کرد که به موجب آن، این سرزمین تحت الحمایه فرانسه قرار گرفت. از این دوران اداره واقعی کشور، در دست نماینده مقیم دولت فرانسه بود و بای (لقب حاکمان تونس) ریاستی تشریفاتی داشت. در سال‌های پس از جنگ جهانی اول نهضت دستور در تونس، که خواهان خودمختاری بود، عملاً توسط فرانسویان سرکوب شد. در سال‌های نزدیک به جنگ جهانی دوم، تونس در معرض تهدید ایتالیا قرار گرفت و در سال ۱۹۴۲، تونس تبدیل به یک جبهه جنگ در نبردهای افریقای شمالی شد. پس از پایان جنگ جهانی دوم، کوشش‌های آزادی خواهان تحت لوای احزاب «متحد دستور» و «نئودستور» برای خودمختاری و سپس استقلال شدت بیشتری گرفت که سرانجام منجر به آن شد که فرانسه در سال ۱۹۵۵ به تونس در کلیه امور داخلی خودمختاری بدهد و پس از آن در سال بعد در ماه مارس تونس کاملاً مستقل و حبیب بورقیبه رهبر حزب نئودستور، نخست‌وزیر کشور پادشاهی مشروطه تونس شد. در سال ۱۹۵۷ رژیم سلطنتی ملغی و جمهوری جایگزین آن و همچنین پست نخست‌وزیری نیز ملغی شد. در این زمان نیز، حبیب بورقیبه به ریاست جمهوری انتخاب شد. حبیب بورقیبه دیکتاتور بلامنازع تونس در سال ۱۹۷۵ خود را رئیس مادام‌العمر نامید و با شدت بیشتری به سرکوب خلق محروم کشور ادامه داد. در نوامبر ۱۹۸۷ رادیو تونس بیانیه‌ای را پخش کرد که طبق آن زین العابدین بن علی نخست‌وزیر کشور، خود را رئیس جمهور و فرمانده کل قوا اعلام و بورقیبه رئیس جمهور آن کشور را از کار برکنار کرد. دوران ریاست بن علی بر تونس نیز بیش از ۲۰ سال به طول انجامید اما سرانجام دیکتاتوری چند دهه‌ای بن علی، با قیام مردم مسلمان و به پا خاسته تونس سرنگون شد و این حرکت به مبدأ بیداری اسلامی در کشورهای اسلامی مبدل گشت.

اسلام در تونس

به همراه بسط و توسعه اسلام و متعاقب آن لشکرکشی‌های مسلمانان به اروپا، مسلمین از منطقه خاورمیانه و مصر به کشورهای شمال آفریقا از جمله تونس راه پیدا کردند و در این منطقه سکونت یافتند. به این ترتیب در حال حاضر اکثریت قریب به اتفاق مردم تونس را مسلمانان تشکیل می‌دهند که غالباً متعلق به مذهب مالکی هستند. البته پیروان مذهب حنفی نیز، به دلیل حضور چند صد ساله ترکان عثمانی در این کشور، جمعیتی را تشکیل

می‌دهند. غیر از مسلمانان از پیروان ادیان مسیحیت و یهود نیز، اقلیت‌هایی در تونس ساکن‌اند. فعالیت‌های میلیون‌ها مسیحی از سال ۱۸۷۵ با انجام امور عام‌المنفعه در تونس آغاز شد و از سال ۱۸۸۰ جنبه مذهبی به خود گرفت. صحنه فعالیت مبلغان مسیحی در تونس، بسیار گسترده بود و از فراگرفتن زبان عربی تا مشارکت در مسائل فرهنگی و جذب جوانان، نویسندگان، شعرا و ادبای تونس گرفته تا حمایت‌های سیاسی و مالی از گروندگان به مسیحیت را شامل می‌شود. با این همه اسلام به عنوان دیانت متداول و غالب در تونس مطرح و به‌رغم تمام کوشش‌هایی که از طرف واتیکان و سایرین برای جذب مسلمین تونس به دین مسیح انجام شده، به خاطر غنای اسلام، این تبلیغات مثمر واقع نشده است. به هر حال به علت کمی تعداد پیروان سایر مذاهب، اختلافات مشهودی در بین ایشان و مسلمانان دیده نشده است و ظاهراً این اقلیت‌ها در کمال آسایش و امنیت، در تونس به زندگی خود ادامه می‌دهند. البته باید به این نکته نیز اشاره کرد که سیاست حاکمان تونس در طول تاریخ این بود که جز مذهب مالکی، مذهب دیگری رواج پیدا نکند؛ از این رو مذهب بیشتر مردم تونس «مالکی» است و مذاهب «تشیع»، «حنفی» و «اباضی» نیز در این کشور زندگی می‌کنند.

تشیع در تونس

بر اساس شواهد و شهادت منابع تاریخی، حضور تشیع در تونس به قرن اول هجری و در دهه‌های اولیه حضور اسلام در این سرزمین برمی‌گردد؛ حتی قبل از زمانی که دولت اداری (ادریسی‌ها) در قرن دوم هجری در مراکش و حکومت فاطمیون در مصر و تونس ایجاد شد.^۱ ساکنان اصلی تونس «بربرها» بودند که از موالیان اهل بیت (ع) به شمار می‌آمدند. شدت این حبّ به حدی بود که پس از واقعه جانسوز کربلا، یکی از قیام‌های خونخواهی، به وسیله آنان و در تونس فعلی رخ داد. بنی‌امیه نیز مشابه آنچه در «قتل عام حزه» در مدینه انجام داده بود را در تونس اعمال کرد. آنچه در میان مردم تونس بسیار پررنگ جلوه می‌کند، محبت آنها به اهل بیت پیامبر (ص) است. به طور کلی محبان اهل بیت (ع) در تونس را به سه گروه می‌توان تقسیم کرد:

۱. فضلی زینب و دیگران، درآمدی بر موانع جغرافیایی گسترش مذهب اسماعیلی در مغرب عهد فاطمی (۲۹۷-۳۶۲ قمری)، نشریه تاریخ و فرهنگ، ش ۹۵، ص ۱۱۱

۱- محبان اهل بیت (ع) که از قدیم در تونس می زیسته اند:

بر اساس شواهد تاریخی در دوران قبل از اسلام، «رومی‌ها» در تونس حضور داشتند و پس از اسلام نیز «خراسانی‌ها» و «ترک‌ها» در این سرزمین دولت و حاکمیت یافتند. به همین دلیل سابقه محبت اهل بیت (ع) در این کشور چنانچه در ابتدا ذکر شد، به همان قرن اول ظهور اسلام برمی‌گردد. در آن مقطع، ساکنان اصلی تونس «بربرها» یا «آمازیغ‌ها» بودند که در شمال آفریقا پیشینه پنج هزار ساله داشته و با دارا بودن سابقه دیانت‌های یهودی، مسیحی و مسلمان، در مراکش، الجزایر، تونس و لیبی ساکن بودند. بربرها پس از پذیرش اسلام به دلایلی از محبان اهل بیت (ع) به شمار می‌رفتند. در حقیقت با ورود اعراب و اسلام به شمال آفریقا، قبایل مختلف بربر، نخست واکنش‌های متفاوتی داشتند. گروهی از ایشان با سرداران عرب هم چون عقبه بن نافع و حسان بن نعمان همکاری کردند و گروهی دیگر نیز مدتی به مقاومت پرداختند اما بعد اسلام آوردند. در مجموع بربرها پس از مسلمان شدن، نقش مهمی در ترویج دین اسلام در شمال آفریقا و آندلس داشته‌اند.^۱

در نیمه دوم قرن اول هجری و قرن هفتم میلادی به خصوص طی سال‌های ۶۶۱ تا ۶۶۳ میلادی رفتار بد سردمداران اموی باعث شد تا بربرها داعیه استقلال طلبی کرده و شورش‌های بسیاری بر علیه حکومت بنی‌امیه در شمال آفریقا ترتیب دهند که از مهم‌ترین آنها می‌توان به شورش بربرها علیه عقبه بن نافع در سال ۶۸۸ میلادی اشاره کرد. در دوره خلافت عباسی هر چند در تحریکات استقلال طلبانه بربرها وقفه به وجود آمد اما پس از مدتی دوباره از سر گرفته شد تا جایی که دستگاه خلافت عباسی چیرگی خود را بر آفریقای شمالی از دست داد. در این مقطع قیام‌های شیعیان به رهبری ادریسیان که در مغرب حاکم شده بودند و همسو بودن این قیام‌ها با اهداف و اندیشه‌های بربرهای تونس موجب افزایش تمایلات شیعی در میان بربرهای شمال آفریقا گردید. از آن زمان به بعد و تا سال‌ها، ادریسیان از پشتیبانی گسترده بربرها بهره‌مند بودند.

نخستین دولت نیمه مستقل و سپس مستقلی که در شمال آفریقا پدید آمد، دولت شیعی مذهب ادریسیان بود که به طور گسترده‌ای مورد حمایت بربرها قرار گرفت. حوزه حاکمیت ادریسیان در کشور مغرب بود و به دلیل مجاورت این کشور با تونس، ارتباط نزدیکی بین

۱. کاظمی راد رضا، زیتونه تونس، ص ۱۰۹

ادریسیان و بربرها ایجاد شد. ادریسیان با تمایلات شیعی حدود دو قرن در گسترش اسلام در میان ساکنان این منطقه و همگانی نمودن آموزه‌های اصیل اسلامی نقش آفرینی نمودند. ادریسیان گذشته از تفاوت‌های قبیله‌ای و ریشه‌ای خود، ضمن پایبندی عمیق به ارزش‌های اسلامی، بر نشر و تبلیغ رسالت محمدی (ص) و اهداف آن نه تنها در سرتاسر مراکش بلکه در مناطق جنوب و دیگر سرزمین‌های آفریقایی و نیز کشورهایی هم چون اسپانیا، پرتغال و جنوب فرانسه همت گماردند.

در مجموع ادریسیان اولین حکومت شیعی بودند که نظام سیاسی-اجتماعی-دینی خود را مستقل از نظام خلافت سنی مذهب پایه ریزی کردند؛ با این وجود تلاش عمده ادریسیان بر گسترش و همگانی نمودن اسلام در میان توده‌های قبایل بربر بود تا ترویج ایدئولوژی شیعی خود در شمال آفریقا. این نظام خود زاده نزدیکی دو جریان فکری «زیدی-اعتزالی» بود.

حکومت شیعیان فاطمی

نخستین خلیفه فاطمی «عبیدالله المهدی» نام داشت که خود را از نسل «محمد بن اسماعیل بن جعفر الصادق (ع)» و از ذریه حضرت فاطمه (س) معرفی کرد. وی در سال ۱۰۳ با تصرف «اسکندریه» نیت خود را برای فتح مصر آشکار ساخت و سلسله فاطمیان را در سال ۸۰۳ در تونس تشکیل داد که دامنه آن پس از مدتی به مصر کشانده شد.

۲- نو شیعه‌ها (مستبصرین)

علاوه بر حضور تاریخی شیعیان در تونس، در دوران معاصر نیز چهره‌های زیادی با پیش زمینه‌های مختلف، به تشیع گرویده‌اند و به اصطلاح مستبصر شناخته می‌شوند. این گروه از شیعیان تونس را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: «شیعیان مذهبی» و «شیعیان سیاسی». منظور از شیعیان سیاسی کسانی هستند که جریان‌ات سیاسی آنها را به مذهب شیعه متمایل کرده است. شیعیان مذهبی نیز کسانی هستند که با مطالعه و تحقیق به مذهب شیعه گرویده‌اند. به طور کلی حرکت گرایش به تشیع در تونس از سال ۱۹۷۳ توسط دکتر محمد التیجانی السماوی در منطقه قفصه در جنوب غربی کشور آغاز شد و طی سالیان دراز تاکنون این حرکت وجود دارد و جمعیتی توسط ایشان به مذهب تشیع گرویده‌اند. در اطراف پایتخت تونس نیز تعدادی از افراد تحصیل کرده در شهرهای قیروان، سوسه و قابس مذهب مالکی را کنار گذاشته و به تشیع گرویده‌اند. هم‌اکنون حدود ده‌ها هزار شیعه اثنی‌عشری

در تونس وجود دارد. حرکت شیعه شدن در تونس عمدتاً بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران شروع شده است^۱ و اکثراً قشر جوان را در برمی‌گیرد، ولی با این همه به دلیل جورعب و وحشت که توسط نیروهای امنیتی در مورد گروه‌های شیعی صورت می‌گرفت، شیعیان معمولاً مجبور می‌شدند اجتماعاتشان را در خفا انجام بدهند. پس از سقوط بن‌علی در تونس، تلاش‌های فراوانی از سوی دشمنان تشیع صورت گرفته که از فضای پیش آمده برای بالیدن و توسعه تشیع در تونس بهره‌برداری نشود. در این میان و به طور ویژه، وهابیون برای جلوگیری از قدرت گرفتن تشیع در تونس برنامه‌های منسجمی را به اجرا گذارده و می‌گذارند. اما واقعیت این است که تشیع هم‌اکنون در شمال آفریقا گسترش بسیار زیادی یافته است. این گسترش در میان تمام اقشار آفریقا است؛ چه در میان سطح علمی و فرهنگی، و چه در میان مردم عادی و عوام. درباره اینکه این نفوذ سیاسی است یا نه، در حقیقت، عوامل فراوانی وجود دارد که بر مردم تأثیر می‌گذارد. از جمله این عوامل، مسائل سیاسی را هم می‌توان نام برد. به طور مثال، مردم تونس عاشق و دوست‌دار برخی شخصیت‌های دینی - سیاسی تشیع از جمله مقام معظم رهبری و سید حسن نصرالله هستند و این علاقه، عامل مهمی در جهت گسترش تشیع بوده است.^۲

۳- اهل سنت دوست‌دار و موالی اهل بیت (ع)

اگرچه اکثریت مسلمانان تونس، سنی مذهب هستند اما بسیار علاقه مند به اهل بیت (ع) بوده و از لحاظ «عمل» نیز پیرو مذهب مالک بن انس، که نزدیک ترین مذهب فقهی اهل سنت به تشیع محسوب می‌شود، می‌باشند از این رو می‌توان بسیاری از مردم تونس را شیعیانی دانست که از تشیع خود بی‌اطلاع هستند.^۳

البته باید این نکته را یادآور شد که سیاست حاکمان تونس به خصوص در تاریخ معاصر این بوده که جز مذهب مالکی، مذهب دیگری رواج پیدا نکند؛ لذا مذهب بیشتر مردم تونس مالکی است. همچنین باید گفت که تعداد اشراف اهل سنت در تونس بسیار بیشتر از سادات شیعه است.

1. Wolf Anne, M, Political Islam in Tunisia: The History of Ennahda, p 45

۲. تلاشان حسن، نصرالماس، تأثیر انقلاب اسلامی ایران در بیداری اسلامی تونس، فصلنامه سیاست، دوره ۴۴، شماره ۴، ص ۷۴۷

۳. پاک آیین محسن؛ تاریخچه محبت اهل بیت (ع) در آفریقا و اروپا، انتشارات فرهنگ سبز، ص ۸۹

عاشورا سنت استوار شیعی در میان جامعه دینی تونس

یکی از نشانه‌های تشیع در قاره سیاه، مراسم ماه محرم است که به اشکال گوناگون در تونس و دیگر کشورهای آفریقایی وجود دارد و از ارزش خاصی برخوردار است. در تونس از زمان تسلط فاطمیان بر این کشور، مذهب تشیع و سنت‌های آن از جمله مراسم سوگواری ایام عاشورا جزء آیین‌های اجتماعی عموم مردم قرار گرفت؛ به طوری که عاشورا تا چندی قبل جزو تعطیلات رسمی این کشور بود. مردم تونس اعم از شیعه و سنی، در ایام محرم از هرگونه مراسم شادی مانند جشن عروسی و ختنه‌کنان خودداری می‌کنند. آنها حتی در عزاداری‌هایشان در این ماه، از خوردن غذاهای رنگین اجتناب می‌کنند و صبح عاشورا نیز به قبرستان‌ها و مزار اموات سر می‌زنند و معتقدند که همه ارواح در روز عاشورا کنار قبر خود حضور پیدا می‌کنند و منتظر دیدار بستگان زنده خود هستند. مردم تونس شب عاشورا با آتش زدن علف‌های خشک و شعله‌ور کردن آنها که به «اجیجه» شهرت دارد، گلوله‌هایی شلیک می‌کنند و بر این اعتقادند که این آتش‌ها و روشنایی‌ها موجب شادمانی اطفال کربلا می‌شود. این سنت، شبیه به شمع‌روشن کردن شیعیان ایران در شام غریبان است که نوعی هم‌دردی با اطفال امام حسین (ع) محسوب می‌گردد.

آمار شیعیان تونس

مانند بسیاری از کشورهای دیگر آمار دقیقی درباره تنوع اقوام، مذاهب و اقلیت‌ها در تونس وجود ندارد؛ اما درباره تعداد شیعیان این کشور (یعنی کسانی که هم به لحاظ عقیده، هم به لحاظ احکام و هم به لحاظ محبت، پیرو اهل بیت (ع) بوده و رسماً شیعه دوازده امامی هستند) دو آمار معتبر زیر منتشر شده است:

۱- آمار رسمی منتشر شده در سال ۲۰۰۸: مطابق این آمار از جمعیت ۱۰ میلیونی تونس، حدود ۱۹۶,۰۰۰ نفر شیعه هستند.^۱

۲- آمار «مؤسسه PEW» در سال ۲۰۰۹: مطابق این آمار از جمعیت ۱۰,۱۰۲,۰۰۰ نفری تونس، حدود ۱۰۲,۰۰۰ نفر شیعه هستند.^۲

1. <https://www.theglobaleconomy.com/Tunisia/shia/>

2. <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2009/10/Shiarange.pdf>

پراکندگی جغرافیایی شیعیان تونس

شیعیان تونس بیشتر در جنوب این کشور و مناطقی مانند «قفصه»، «قابس»، «سوسه»، «مهدیه» و نیز شهر «تونس» پایتخت این کشور زندگی می‌کنند. همچنین تعداد زیادی از شیعیان تونسی در اروپا و آسیا زندگی می‌کنند. «عمادالدین الحمرونی» یکی از فعالان شیعه در اروپا است که در دوران دیکتاتوری بن علی «مجمع فرهنگی اهل بیت (ع) تونس» را در اروپا تأسیس کرد. تعداد قابل توجهی از طلاب تونسی نیز در «حوزه علمیه قم» و «جامعه المصطفی (ص) العالمیه» در ایران تحصیل می‌کنند. به تبع رویکردهای مختلفی که شیعیان تونس دارند گاه افراط و تفریط در بین آنان به چشم می‌خورد؛ اما به طور کلی، شیعیان تونس، ذهنیتی ساده و بدون غل و غش در ارتباط با این مذهب دارند و مسائل اختلاف برانگیز که بعضاً در بین نخبگان تشیع در برخی کشورها وجود دارد در این کشور مطرح نیست.

شخصیت‌های شیعی تونس

۱- دکتر سید محمد تیجانی سماوی

دکتر تیجانی، از پایه‌گذاران و مروجان شیعه در تونس، در شهر «قفصه» در جنوب این

کشور به دنیا آمد. وی در دانشکده علم و صنعت تحصیلات خود را تا اخذ مدرک مهندسی ادامه داد. سپس به کشورهای عربی مسافرت کرد تا بتواند بردانش خود بیفزاید. در مصر، علمای الازهر از او خواستند که در آنجا بماند و طلاب این دانشگاه را، از دانش فراوان خود بهره‌مند سازد، اما او نپذیرفت. وی پس از آن دوره در سفری به عراق و در پی مباحثات فراوان با علمای شیعه امامیه، مذهب تشیع را برگزید و هم‌اینک در جهان، از مروجین تشیع شناخته می‌شود و کتاب‌هایی را نیز در اثبات حقانیت این مذهب تألیف کرده است که برخی از آنها عبارتند از: ثم‌الهدیت، لاکون مع الصادقین، فاسئلوا اهل الذکر، الشیعه هم اهل السنه، اعرفوا الحق، کل الحلوان عند آل الرسول، مؤتمر السقیفه، فسیروا فی الارض فانظروا واجیبوا داعی... می‌باشند. آثاری از دکتر تیجانی به زبان فارسی نیز ترجمه شده است که از آن جمله می‌توان به کتاب‌های آن گاه هدایت شدم، همراه با راستگویان و از آگاهان پیرسید اشاره کرد.

۲- مبارک بعداش:

او از موسسان جماعت اسلامی در تونس بود که به دعوت راشد الغنوشی به اخوان المسلمین پیوست و از شخصیت‌های فعال آن گردید. در دهه هشتاد میلادی پس از گفتگوهای متعدد با علما و مطالعات فراوان، به مذهب تشیع گرایید و از آن پس به ترویج مکتب اهل بیت (ع) پرداخت و توانست عده زیادی را شیعه کند.^۱ وی در اواخر سال ۱۳۹۷ شمسی چشم از جهان فرو بست.

۱. مرکز الأبحاث العقائدية، موسوعة من حياة المستبصرين، ج ۱، ص ۴۳۱-۴۴۴

۳- عبدالحفیظ البتانی:

او که دانش آموخته دانشگاه پاریس در رشته حقوق است، پس از گرایش به مکتب اهل بیت (ع)، دروس حوزوی را تا خارج فقه و اصول در سوریه دنبال کرده و در سال ۲۰۰۵ میلادی به تونس بازگشته اکنون مدیر نشریه الصحوه و مدیر دارالنشر الزهراء در تونس است. کتاب «مدخل إلى تاریخ التشیع فی تونس» از تالیفات اوست.^۱

۴- محمد رصافی مقداد:

او در کتابی به نام «نعم لقد تشیعت و هذا هو السبب» علت گرایش خود به مذهب شیعه را بیان کرده است. او کتاب‌های دیگری نیز دارد از جمله: «دوافع نحو منهج اهل البيت» و «علی طریق الهدی». او مقاله‌ای با عنوان «الامام الخمينی رجل العرفان» نیز نوشته است.

1. <https://fa.abna24.com/special-issue/archive/2009/06/16/167762/story.html>

۵- عمادالدین حمرونی:

وی نیز از جمله شیعیان مستبصر تونس است که با توجه به فضای خفقان موجود در تونس در زمان زین العابدین بن علی، به ترویج مکتب شیعه در اروپا پرداخت و چنانچه ذکر شد «مجمع فرهنگی اهل بیت (ع) تونس» را در اروپا تأسیس کرد.

۶- خانم فادیا الحسینی:

یکی از معدود زنان شیعی فعال در عرصه در تونس، رسانه خانم الحسینی است. وی دارای پایگاه خبری «تونس نیوز» است که در بین مردم تونس مخاطبان قابل توجهی دارد. او با حزب الله لبنان رابطه نزدیکی دارد و غالباً بخشی از محتوای سایت خبری خود را به مصاحبه با شخصیت‌های لبنانی اختصاص می‌دهد و تأکید بر پخش اخبار لبنان و شخص سید حسن نصرالله دارد.

خانم الحسینی دوبار تاکنون به ایران سفر کرده است. وی از زمان بیداری اسلامی و انقلاب تونس تاکنون در روزنامه‌های تونس مقاله می‌نویسد و در بین شخصیت‌های تونس فردی شناخته شده به شمار می‌رود. نکته قابل ذکر در خصوص وی این است که با توجه به تعقل‌گرایی و منطقی بودن در کنار حفظ ارزش‌های عقیدتی اسلامی و شیعی، علی‌رغم حمایت آشکار از حزب الله لبنان، او وجهه کماکان مثبتی داشته و مورد قبول و پذیرش سیاسیون تونس است.

۷- محمد غانمی ابو عبدالرحمن:

نیز یکی دیگر از مستبصرین تونس است. وی از فعالان سیاسی این کشور و از اعضای متعصب گروه اخوان این کشور است.

۸- صلاح المصری

ایشان از معلمان شیعی در مدارس دبیرستان تونس است که در امور دینی و مذهبی در بین شیعیان فعال است.

۹- عبدالحمید المزروقی:

ایشان از طلاب تونس تحصیل کرده سوریه است که به تونس بازگشته و با امور تبلیغی مشغول است.

۱۰- سید منصف الحامدی

ایشان از طلاب تونس جامعه المصطفی در قم است که به تونس بازگشته و ضمن اشتغال به امور تبلیغی در دانشگاه زیتونه تونس زبان فارسی تدریس می کند.

مراکز شیعی تونس

در ابتدا باید این نکته را یادآور شد که تا قبل از انقلاب سال ۲۰۱۱ در تونس، هیچ مؤسسه شیعی در این کشور وجود و اجازه فعالیت نداشت. شاید بتوان گفت تنها یک مؤسسه شیعی در تونس به نام الزهرا (س) وجود داشت که در حوزه نشر مشغول فعالیت بود و مدیریت آن بر عهده آقای عبدالحفیظ البنانی بود. اما به تدریج با وقوع انقلاب در این کشور و ایجاد فضای آزادی دینی، هم چهره‌ها و هم مؤسسات شیعی امکان فعالیت مذهبی و دینی را به دست آوردند و به مرور زمان بر حجم و گستره فعالیت آنها افزوده شد. آنچه در ادامه آمده، معرفی اجمالی برخی از فعال‌ترین مؤسسات شیعی در تونس است:

۱- مؤسسه اهل بیت (ع):

تا پیش از انقلاب تونس، مؤسسه اهل بیت (ع) به مدیریت آقای الحمرونی صرفاً یک نام بود و هیچ فعالیت چشمگیری نداشت؛ اما پس از انقلاب، این مؤسسه دارای هویت شد و فعالیت رسمی خود را آغاز کرد. مقر این مؤسسه در شهر قابس است اما به دلیل اینکه مدیر مؤسسه در فرانسه زندگی می‌کند فعالیت این مؤسسه بیشتر در بستری اینترنت است.

تشیع در تونس، وضعیت شناسی تحلیلی تاریخی | ۱۴۷ | فصل نامه علمی معرفت شیعه ۲۰
سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۴۰۰

۲- مؤسسه مودت فرهنگ شیعی:

این مؤسسه نهاد رسمی یک جمعیت فرهنگی شیعی در شهر تونس است که با هدف احیای میراث شیعی تونس تأسیس شده و اجازه برخی فعالیت‌ها از جمله توزیع کتب و ایجاد مرکزی برای تجمع شیعیان به آن داده شده است. البته گفته می‌شود این نخستین نهاد فرهنگی رسمی شیعی است که در تونس اعلام موجودیت می‌کند و قرار است برای ترویج فرهنگ تشیع و عقاید آن فعالیت داشته باشد. علاوه بر آن می‌تواند فعالیت سیاسی خود را نیز آغاز کرده و با اعمال نفوذ در میان جمعیت‌ها و احزاب سیاسی از نامزد مورد حمایت خود همه‌گونه پشتیبانی‌ای داشته باشد. رئیس این مؤسسه آقای «مراد الشلیبی» است و به ویژه در مناسبت‌های دینی از جمله ولادت و شهادت اهل بیت (ع) برنامه‌های مفصلی دارد.

۳- مؤسسه الرابطة التونسية للتسامح

مدیر این مؤسسه آقای «صلاح المصری» است. این مؤسسه ابتدا برای امور حقوقی تأسیس شد اما رفته رفته به سمت امور سیاسی به ویژه حوادث جهان تشیع و محور مقاومت سوق داده شد و امروزه بیشتر در همین فضا فعالیت می‌کند. مؤسسه همچنین به امور سیاسی تونس نیز بعضاً می‌پردازد.

۴- مؤسسه سعدی:

مؤسس این مؤسسه «دکتر فرید قطاق» است که از نخستین شیعیان دوره معاصر تونس در حدود ۵۰ سال پیش است. وی دارای همسر ایرانی است و چند سالی را در ایران سکونت

داشته و در درس حضرت آیت الله العظمی سبحانی شرکت کرده است. ایشان که استاد زبان فارسی دانشگاه زیتونه تونس هستند، با توجه به علقه ای که به ایران و فرهنگ ایرانی دارند، مؤسسه سعدی را با هدف خدمت به زبان فارسی و تمدن ایرانی تأسیس نموده‌اند تا مردم تونس با ایران و تمدن ایرانی آشنا شوند.

۵- مؤسسه المسارات:

این مؤسسه جزو محدود مؤسسات شیعی است که در حوزه دانشی و امور آکادمیک فعالیت دارد. مدیر این مؤسسه آقای «فوزی العلوی» است. این مؤسسه با دانشگاه‌های تونس مرتبط بوده و در حوزه فلسفه فعالیت دارد.

۶- مؤسسه الاسراء

یکی از مؤسسات جدید شیعی در تونس است که در امور دینی فرهنگی مربوط به جامعه شیعیان تونس فعال است. مدیریت این مؤسسه را آقای «سید حسنی شعیر» برعهده دارد.

۷- مدرسه الزهرا (س):

«سید حسنی شعیر» مؤسس و مدیر این مدرسه است و جزو مدارس رسمی و البته خصوصی کشور تونس به شمار می‌رود که در مقطع ابتدایی و راهنمایی دانش آموز می‌پذیرد. اگرچه این مدرسه با هدف تربیت دانش آموزان شیعه راه اندازی شده اما پذیرای دانش آموزان از همه اقشار و مذاهب است.

۸- رساله الاسلام المحمدی الی الناس

آقای «صلاح المصری» مؤسس و مدیر این مؤسسه فرهنگی اجتماعی - آموزشی است که توانسته است شیعیان تونس را گرد هم آورده و مراسمات محرم، رمضان، دعای کمیل و نماز

جماعت برگزار نماید. همچنین در این مؤسسه مباحث عقیدتی هم آموزش داده می‌شود و از جایگاه قابل قبولی در میان شیعیان تونس برخوردار است. این مؤسسه که از حمایت نسبی دولت تونس نیز برخوردار است، بروشورهایی را با موضوعات اخلاقی - سیاسی، حمایت از فلسطین و... نیز منتشر می‌کند.

تهدیدات پیش روی شیعیان در تونس

یکی از واقعیت‌های پیش روی جامعه تونس این است که در حال حاضر هزاران نفر در این کشور به مذهب تشیع گرویده‌اند و شمار پیروان این مذهب روز به روز در حال افزایش است. این مساله باعث نگرانی برخی افراد سنی نیز شده است. البنانی از شخصیت‌های شیعی این کشور در این باره می‌گوید: «اخیرا یک نهاد تونسی سنی برای مبارزه با گسترش تشیع آغاز به کار کرده است، آنها از گرایش شدید مردم به مذهب تشیع احساس نگرانی می‌کنند و فعالیت‌های تازه‌ای را علیه آن آغاز کرده‌اند ولی تا کنون نتوانسته‌اند کاری از پیش ببرند».^۱ اگرچه مردم تونس محل اهل بیت (ع) هستند اما به هر روی اکثریت جمعیت این کشور را اهل سنت مالکی تشکیل می‌دهند و ظهور شیعیان را خطری برای موجودیت خود می‌دانند. از این رو در این باره اغراق می‌کنند و شیعیان را با اتهام‌های واهی از جمله اینکه که مزدور ایران هستند و در صدد گسترش فتنه در کشورند متهم می‌کنند. به طور مثال احمد بن حسانه مؤسس نهاد تونسی «مبارزه با تشیع» در مصاحبه‌ای عنوان کرد: «در ۲۳ آوریل سال ۲۰۱۴ هم‌زمان با سفروزی امور خارجه ایران به تونس و افتتاح هفته سینمایی ایران نهاد خود را تاسیس کردیم. ما با این کار خواستیم مخالفت خود را با ایران که متهم است در گسترش مذهب تشیع در کشورهای عربی سنی از جمله تونس تلاش می‌کند، نشان دهیم. آنها برای تبلیغ مذهب تشیع اموال بسیاری صرف می‌کنند و افراد بسیاری را استخدام کرده‌اند.» این در حالی است که شیعیان تونسی این ادعاهای احمد بن حسانه را کاملاردمی‌کنند و معتقدند: «این اتهام‌ها همگی باطل هستند و برای توهین به مذهب تشیع و پیروان آن زده می‌شوند. این اتهام‌ها اتهام‌های قدیمی‌ای است که برخی رایگان بر زبان نمی‌آورند. روابط ما با ایران همانند روابطمان با دیگر کشورهای دنیا است که به مذهب تشیع گرایش دارند. ما با بردارنمان در ایران تنها روابط روحی و معنوی داریم.»

1. <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news>.

پس می‌توان فعالیت‌های ضد شیعی اهل سنت به ویژه وهابیان را مهمترین تهدید بر علیه شیعیان تونس قلمداد کرد.

تهدید دیگر برای شیعیان، نگرانی آنها برای آینده فرزندان خود و به اصطلاح «نسل جدید» است. آنها دو نگرانی برای فرزندان خود دارند زیرا با دو تهاجم فرهنگی روبرو هستند که یکی از سوی «غرب» و دیگری از سوی «وهابیت» بر علیه اسلام و مسلمانان به ویژه جوانان شیعه آغاز شده است. این خطری زمانی بیشتر محسوس می‌شود که بدانیم کشور تونس یکی از بیشترین شمار جذب جوانان به داعش را داشته است.

منابع

۱. احمدی فراهانی، علی، یادداشت: "اسلام و تشیع در تونس"، روزنامه جوان، ۱۶ مهر ۱۳۹۳
۲. پاک آیین محسن؛ تاریخچه محبت اهل بیت (ع) در آفریقا و اروپا، انتشارات فرهنگ سبز، ۱۳۹۰
۳. تلاشان حسن، نصرالمناس، تاثیر انقلاب اسلامی ایران در بیداری اسلامی تونس، فصلنامه سیاست، دوره ۴۴، شماره ۴، ۱۳۹۳ ش.
۴. فضلی زینب و دیگران، درآمدی بر موانع جغرافیایی گسترش مذهب اسماعیلی در مغرب عهد فاطمی (۲۹۷-۳۶۲ قمری)، نشریه تاریخ و فرهنگ، ش ۹۵، ۱۳۹۷ ش.
۵. کاظمی راد رضا، زیتونه تونس، سفارش معاونت بین الملل حوزه‌های علمیه، ق، ۱۳۹۶ ش.
۶. مرکز الأبحاث العقائدية، موسوعة من حياة المستبصرين، نشر مرکز الأبحاث العقائدية، قم، ۱۴۳۹ ق.

1. Wolf Anne, M, Political Islam in Tunisia: The History of Ennahda, oxford, 2017.
2. <https://www.theglobaleconomy.com/Tunisia/shia/>
3. <https://www.pewresearch.org/wpcontent/uploads/sites/710/2009//Shiarange.pdf>
4. <https://fa.abna24.com/specialissue/archive/2009167762/16/06//story.html>
5. <http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/>